

Maten, makkers, masculiniteit!
Historisch onderzoek naar mannelijkheid.

Thomas Buerman (UGent)

Een denkoefening als deze start vaak met een bibliografische hint. Wat masculiniteit in het algemeen betreft, vindt men op het internet een uitgebreide bibliografie samengesteld door een Australische socioloog.⁽¹⁾ *The Men's Bibliography. A comprehensive bibliography of writing on men, masculinities, gender, and sexualities* wordt jaarlijks aangevuld en verzamelde reeds 16 700 referenties. Wat scrollen en doorklikken binnen deze elektronische literatuurlijst geeft de gebruiker snel een idee over enkele essentiële kenmerken van de *men studies*. De geschiedenis van de mannelijkheid neemt binnen het gehele veld een marginale plaats in en men vindt vooral Engelstalige publicaties terug. Dit heeft natuurlijk te maken met de nationaliteit van de samensteller, maar men kan er niet om heen dat het onderzoek naar masculiniteit in de Angelsaksische academische wereld is ontstaan en vooral daar beoefend wordt.⁽²⁾

Het ontstaan van de *history of masculinities* is moeilijk aan te wijzen. Roy Porter stelde in zijn bijdrage *History of the Body* uit 1991 voor Peter Burke's *New Perspectives on Historical Writing* dat "What remains pitifully ignored is the history of maleness and masculinity (all too typically taken as normal and therefore normative and problematic)."⁽³⁾ Enkele jaren later in 1993 vermeldde Peter Gay in zijn bibliografisch essay opgenomen in *The Cultivation of Hatred* dat "When I began gathering material on Victorian manliness years ago, historians showed little interest in it as a phenomenon – or symptom – worthy of research. Recently, it has become downright fashionable."⁽⁴⁾ Gay kent in dit essay aan twee studies uit de jaren '80 een baanbrekende status toe.⁽⁵⁾ *The Sinews of the Spirit: The Ideal of Christian Manliness in Victorian Literature and Religious Thought* van Norman Vance vertrekt vanuit negentiende-eeuwse religiositeit en beschrijft de relaties tussen mannelijkheid en religie, school, sport, imperium of oorlog. Zoals blijkt uit de titel van het werk, gebruikt de auteur vooral negentiende-eeuwse fictie als bron. Het belang van deze studie komt onder meer tot uitdrukking door het overnemen van Vance's themata in vele latere detailstudies. *Southern Honor: Ethics and Behavior in the Old South* van Bertram Wyatt-Brown probeert mannelijkheid reeds als een individueel en collectief mechanisme te duiden. De auteur besluit bijvoorbeeld dat echtgenotes machteloos stonden tegenover fysiek geweld van hun partner omdat de culturele nadruk op mannelijkheid ervoor zorgde dat wet en gemeenschap de man gelijk gaven.

In zijn studie geeft Wyatt-Brown de overweldigende gangbaarheid van één mannelijk ideaal aan, over klasse, ras en cultuur heen. Daarmee heeft hij weinig oog voor nuances of deviaties. Enerzijds komt dit voort uit zijn bronnenselectie. Net als Vance en veel andere onderzoekers binnen het ontluikende veld, selecteerde Wyatt-Brown vooral literaire bronnen, werken van William Faulkner, Edgar Allan Poe en Mark Twain in zijn geval. Daardoor wordt vaak een discursieve mannelijkheid onderzocht die niet altijd overeenstemt met de realiteit. Anderzijds ontbrak het vroege studies als deze van Vance en Wyatt-Brown aan een overkoepelend theoretisch kader waarin ze hun onderzoek konden plaatsen. Roy Porter's uitgebreide bespreking in 2001 van mannelijkheid in een herziene versie van zijn eerder aangehaald essay, passende *History of the Body Reconsidered* getiteld, toont aan dat historisch onderzoek naar mannelijkheid in de jaren negentig een hoge vlucht heeft genomen en dat daarbinnen theoretische concepten werden ontwikkeld.⁽⁶⁾ Voorlopig bestaat er binnen de historiografie van de mannelijkheid nog geen consensus over theorie, methodologie, bronnen of problematiek – dit hoeft ook niet – maar vaak worden het boek *Image of Man. The Creation of Modern Masculinity* van George L. Mosse, het werk *Masculinities* van Robert W. Connell en verschillende bijdragen van John Tosh aangehaald en kritisch besproken.⁽⁷⁾ De theoretische concepten van deze auteurs kunnen dan ook als belangrijk beschouwd worden binnen het onderzoek naar mannelijkheid. Vermeldenswaardig is dat ook Belgische onderzoekers

participeren aan deze theoretische discussies. Mosse en Connell worden verder dan ook besproken aan de hand van Belgische bijdragen. Men mag bovendien stellen dat het historisch onderzoek naar masculiniteit vanaf de jaren negentig een hoge graad van zelfreflectie heeft ontwikkeld. Op verschillende momenten werden overzichtscolloquia georganiseerd of de stand van het onderzoek uitgeschreven.⁽⁸⁾ Veelzeggend is bijvoorbeeld dat Tosh zijn belangrijke artikel *What should historians do with masculinity?* uit 1994 een decennium later een reactie uitlokte onder de titel *What Have Historians Done with Masculinity?*⁽⁹⁾

George Mosse's centrale stelling is dat er een modern mannelijk ideaal stereotype bestaat dat de schoonheid van een Hellenistisch mannelijke lichaam omvat, gecombineerd met een set van deugden, zoals eer en moed. Dit ideaal werd in positieve termen bevestigd maar ook gedefinieerd door het te contrasteren met antipoden of gefaalde vormen van mannelijkheid. Op de dag van de Nieuwste Geschiedenis in 2006, heeft Henk de Smaele (UA) Mosse's these kritisch besproken.⁽¹⁰⁾

In deze ook gepubliceerde kritiek onderstreept hij terecht dat Mosse benadrukt "dat de ideale mannelijkheid niet in de eerste plaats werd afgebakend tegenover 'vrouwen', maar tegenover 'onmannelijke mannen'."⁽¹¹⁾ Maar wanneer de Smaele Mosse's bronnen herbekijkt, komt hij tot een andere conclusie dan de Amerikaanse onderzoeker. "Het lijkt dus onterecht om, zoals Mosse doet, te veronderstellen dat er sinds de laatachttiende eeuw tot het einde van de twintigste eeuw een stereotiep beeld van mannelijke schoonheid bestond dat het cement vormde van de burgerlijke maatschappij. Het inderdaad min of meer constante beeld van de Griekse mannelijke schoonheid en kracht kwam slechts op de voorgrond in bepaalde politieke bewegingen of regimes, die de mannelijke regeneratie van de verzwakte burgerlijke samenleving bepleitten."⁽¹²⁾

Het idee van een ideaal in contrast met verschillende opposanten werd door Robert Connell, onder de noemer *hegemonic masculinity*, uitgewerkt. Voor Connell is de ideale stereotype mannelijke sekserol de hegemoniale mannelijkheid en staat deze in relatie met een veelheid aan mannelijkheden. Berber Bevernage (UGent), die Connell's theorie eerst in zijn licentiaatsthesis en later in twee artikels heeft ontleed, omschrijft deze relatie als volgt: "Het concept hegemonie moet voorts de hiërarchische verhouding onder mannen en mannelijkheden theoretiseren, en zich zo door een minder essentialistische kijk op de gendertegenstellingen onderscheiden van het oudere feministische begrip patriërchaat. Connell wil niet geheel met de notie patriërchaat breken, maar verwerpt de gedachte van één mannelijk blok dat tegenover één vrouwelijk blok staat. De waarneming dat er geen universele mannelijkheid bestaat, is centraal. Zelfs binnen één cultuur of subcultuur moet men een veelheid aan mannelijkheden vaststellen. Deze verschillende mannelijkheden staan in een ongelijke verhouding tot elkaar en vertonen duidelijke machtsverschillen."⁽¹³⁾ Het is de klemtoon op macht die de historicus John Tosh van de socioloog Connell heeft overgenomen en als meest essentiële kenmerk van de masculiniteitshistoriografie aanduidt. Volgens Tosh moet een historisch onderzoek naar masculiniteit altijd ondergeschikte mannelijkheden en de relatie tot vrouwen in de analyse opnemen. Het zijn de studies die dit deden, die in reviews geapprecieerd worden: "Hegemonic masculinity will only be a useful category for historians if it is used to analyze relations of power, how these are subjectively experienced, and how this affects behavior rather than simply to identify dominant codes."⁽¹⁴⁾

Verscheidenheid en macht zijn dus twee essentiële begrippen binnen dit onderzoeksveld. Zij worden ook door Bruno Benvindo (ULB) kort en helder besproken in een door hem geschreven lemma, getiteld *Masculinités (histoire des)*, voor de te verschijnen *Encyclopédie d'histoire des femmes en Belgique*.⁽¹⁵⁾ En ook Belgische onderzoekers nemen ze op in hun studies. Zo beschrijft Antoon Vrints (UGent) in zijn doctoraat niet alleen de verschillende vormen van mannelijkheid in het Antwerpen van begin twintigste eeuw maar legt hij ook aan de hand van hun verschillende graad aan respectabiliteit hun onderlinge verhouding bloot.⁽¹⁶⁾ Josephine Hoegaerts (KULeuven) bouwt in haar onderzoek naar de constructie van gehuwde mannelijkheid in de laatnegentiende eeuw expliciet voort op Tosh's inclusie van de vrouw. Zij concludeert dat mannelijkheid en vooral

het verlies ervan, beïnvloed wordt door de interactie tussen – soms moeilijk met elkaar verzoenbare – publieke en huiselijke mannelijkheid.⁽¹⁷⁾

Na deze korte schets van het ontstaan van het onderzoeksveld en de meest algemeen aanvaarde theoretische uitgangspunten, wil ik nog bondig duiden waarom het veld van de masculiniteit een opportuniteit inhoudt voor Belgische contemporanisten. Allereerst omdat de pluraliteit van de mannelijkheid vooral een modern fenomeen is. Echt antagonisme tussen vormen van mannelijkheid is in andere tijdvakken moeilijker aan te duiden. Historici die werken over mannelijkheid “... discuss the notion of modernity in a history of masculinity, suggesting not that their period sees the emergence of modern man, but that the notion of modernity has been a persistent – perhaps distinctive – feature of the repeated reworking and adaptation of masculinity.”⁽¹⁸⁾ Eenzelfde conclusie kan men afleiden uit een recent artikel van literatuurwetenschapper Bart Keunen waarin hij de Europese identiteit beschrijft aan de hand van evoluties in de literaire productie. Door middel van het boek *Empire* van Antonio Negri en Michael Hardt concludeert Keunen dat “one can distinguish ... two tendencies in European modernity. Modernity is, on the one hand, the historical tendency towards fragmentation and almost anarchic liberation of thought and, on the other hand, the opposite inclination towards totalization, normalization and exclusion; ...”⁽¹⁹⁾ Toegepast op de letteren ziet Keunen in de moderne literatuur een nieuw fenomeen opkomen, namelijk avant-garde artiesten die zich afzetten tegen collectiviteit. Voor Keunen geldt het dat deze “attitude toward personal and collective identity would certainly have seemed absurd to pre-modern man. For centuries, Western man has conceived his identity along collective forms of identity formation.”⁽²⁰⁾ Onrechtstreeks wijst Keunen er op dat het bestaan van hegemoniale én ondergeschikte mannelijkheid typisch modern is en onderschrijft hiermee de theorie van hegemoniale mannelijkheid en de historiografische toepassing ervan. Het lijkt dan ook logisch dat Henk de Smaele reeds in een artikel mannelijkheid en avant-garde met elkaar heeft verbonden. De Smaele toont aan de hand van hun discours aan hoe Vlaamse avant-gardisten hun mannelijkheid afzetten en aanpassen “aan de normen en idealisering van de late negentiende eeuw.”⁽²¹⁾

Daarnaast zijn er voor België nog veel instellingen, zoals onder andere het leger, de kerken en het onderwijs, te onderzoeken die in het Duits *Schule der Männlichkeit* worden genoemd. Bevernage gaf het ook reeds aan dat “... recente louter tekstuele- of discoursbenaderingen moeten worden aangevuld met een meer concrete analyse van het dagelijks leven van mannen in een historische context. Denk aan de enorm diverse (micro)strategieën van jongens in scholen en jeugdbewegingen of mannen in bedrijven, legers, kerken en politieke partijen.”⁽²²⁾ Lopend Belgisch onderzoek heeft deze aandacht voor de concrete context. Bruno Benvindo doctoreert over mannelijkheid bij het leger en scouts.⁽²³⁾ Tine Van Osselaer (KULeuven) en Thomas Buerman (UGent) werken aan een doctoraatsproject dat, in navolging van publicaties van Jan Art, onder andere de katholieke mannelijkheid onderzoekt.⁽²⁴⁾ En Josephine Hoegaerts onderzoekt voor haar doctoraat masculiniteit in relatie tot nationaliteit. Maar er is nog plaats voor extra maten en makers van de masculiniteit.⁽²⁵⁾

(1) Michael Flood, *The Men's Bibliography. A comprehensive bibliography of writing on men, masculinities, gender, and sexualities*, <http://mensbiblio.xyonline.net/>. [19/02/2007]

(2) Ook Duitsland kent een heel uitgebreid veld. Ute Frevert is daarin heel actief. Onder andere: Ute Frevert, *Körpergeschichte*, Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 2000 en Ute Frevert en Anthony Williams, *Men of honour : a social and cultural history of the duel*, Cambridge, Polity Press, 1995. Wolfgang Schmale, *Geschichte der Männlichkeit in Europa (1450-2000)*, Wien, Böhlau, 2003, wordt gezien als een standaardwerk. Daarnaast nemen ook kleinere landen de handschoen op. Uitstekend is David Tjeder, *The Power of Character: Middle-Class Masculinities, 1800-1900*, Stockholm, Department of History, Stockholm University, 2003, over Scandinavische masculiniteit in het algemeen en Zweedse in het bijzonder. Uit deze review zou moeten blijken dat ook België zich niet onbetuigd laat in het onderzoeksveld.

- (3) Roy Porter, *History of the Body*, in: Burke P. (ed.), *New perspectives on historical writing*, Cambridge, Polity Press, 1991, pp. 206-232.
- (4) Peter Gay, *The cultivation of hatred*, New York, Norton, 1993, p. 613.
- (5) Norman Vance, *The Sinews of the Spirit. The Ideal of Christian Manliness in Victorian Literature and Religious Thought*, Cambridge, Cambridge University Press, 1985. Bertram Wyatt-Brown, *Southern honor : ethics and behavior in the Old South*, Oxford, Oxford University Press, 1983.
- (6) Roy Porter, *History of the Body Reconsidered*, in: Burke, P. (ed.), *New perspectives on historical writing*, (Cambridge 2001), 233-260.
- (7) Robert W. Connell, *Masculinities*, Cambridge, Polity Press, 1995, George L. Mosse, *The Image of Man. The Creation of Modern Masculinity*, Oxford, Oxford University Press, 1996, Michael Roper and John Tosh (eds.), *Manful assertions : masculinities in Britain since 1800*, London, Routledge, 1991, John Tosh, What Should Historians do with Masculinity? Reflections on Nineteenth-century Britain, in: *History workshop journal*, vol. 38, 1994, pp. 179-202, id., *Manliness and masculinities in nineteenth-century Britain : essays on gender, family and empire*, Harlow, Longman Pearson, 2005.
- (8) Onder andere *Histoire des masculinités en France, 1789-1945* te Parijs, 22 september 2006. Of de acta van dit colloquium uitgegeven zijn, is mij onbekend. Het interessante programma kan men wel nog op het internet raadplegen: <http://calenda.revues.org/nouvelle7082.html>. [19/02/2007] In het april nummer van het *Journal of British Studies* in 2005 zijn de acta opgenomen van een colloquium georganiseerd aan de University of Sussex met onder meer John Tosh als spreker. Volgende artikels geven een goed overzicht van de ontstaansgeschiedenis van het onderzoeksveld, recente publicaties en heersende paradigma's, Judith A. Allen, Men Interminably in Crisis? Historians on Masculinity, Sexual Boundaries, and Manhood, in: *Radical History Review*, vol. 82, 2002, pp. 191-207, Martin Francis, The Domestication of the Male? Recent Research on Nineteenth- and Twentieth-Century British Masculinity, in: *The Historical Journal*, vol. 45, nr. 3, 2002, pp. 637-652, Gert Hekma, New Histories of Masculinity, in: *European History Quarterly*, vol. 35, nr. 2, 2005, pp. 327-335, Bryce Traister, Academic Viagra: the Rise of American Masculinity Studies, in: *American Quarterly*, vol. 52, nr. 2, 2000, pp. 274-303.
- (9) John Tosh, art. cit., Karen Harvey en Alexandra Shepard, What Have Historians Done with Masculinity? Reflections on Five Centuries of British History, circa 1500-1950, in: *Journal of British Studies*, vol. 44, 2005, pp. 274-280.
- (10) Bruno Benvindo en Claudine Marissal, Session 3: La fabrique du genre. La diffusion des normes sexuées, 19e-20e siècles, in: *Mededelingenblad van de Belgische Vereniging voor Nieuwste Geschiedenis*, vol. XXVIII, nr. 2, 2006, pp. 12-13.
- (11) Henk de Smaele, Een beeld van een man. Mosse en het moderne mannelijke stereotype, in: *Tijdschrift voor genderstudies*, vol. 3, 2006, p. 8.
- (12) *ibid.*, p. 15.
- (13) Berber Bevernage, Hegemonie in de mannenstudies. De ontwikkeling van een neo-Gramsciaans feministisch perspectief, in: Marga Altena, et al. (eds.), *Spiegelbeeld. Reflecties bij 25 jaar vrouwengeschiedenis. Jaarboek voor Vrouwengeschiedenis*, Amsterdam, Aksant, 2005, p. 150-151, id., Academische mannenstudies en feministische theorievorming, in: *Verslagen van het Centrum voor Genderstudies - UGent*, vol. 14, 2005, pp. 25-47, id., *Gramsci's hegemonie : de politieke en academische carrière van een paradigma; (casussen: hegemonie in de Manstudies, de Wereld-systeemanalyse en de Britse Cultural Studies)*, Gent, onuitgegeven licentiaatsthesis: UGent, Faculteit Letteren en Wijsbegeerte, Vakgroep Nieuwste Geschiedenis, 2004.
- (14) Karen Harvey en Alexandra Shepard, art. cit., p. 279.
- (15) Bruno Benvindo, Masculinités (histoire des), in: Eliane Gubin en Catherine Jacques (eds.), *Encyclopédie d'histoire des femmes en Belgique, XIX-XXe siècles*, Bruxelles, Racine, te verschijnen in 2007.

- (16) Antoon Vrints, *Het theater van de straat : publiek geweld, respectabiliteit en sociabiliteit in Antwerpen (ca. 1910-1950)*, Gent, onuitgegeven proefschrift: UGent, Faculteit Letteren en Wijsbegeerte, Vakgroep Nieuwste Geschiedenis, 2006.
- (17) Josephine Hoegaerts, 'Sous l'empire de la jalousie'. De constructie van gehuwde mannelijkheid in laatnegentiende-eeuwse echtscheidingsprocedures in Vlaanderen: een casestudie, in: *Tijdschrift voor genderstudies*, vol. 3, 2006, pp. 19-31.
- (18) Karen Harvey en Alexandra Shepard, art. cit., p. 279.
- (19) Bart Keunen, Rethinking European Identity through a Triptych of Literary Heroes, in: *European Review*, vol. 15, nr. 1, 2007, p. 127.
- (20) *ibid.*, p. 129.
- (21) Henk de Smaele, De onmachtigen. Mannelikheden en de idealen van de literaire avant-garde in Vlaanderen, in: Raf De Bont, Geraldine Reymanants en Hans Vandevoorde (eds.), *Niet onder één vlag. Van Nu en Straks en de paradoxen van het fin de siècle*, Gent, Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, 2005, p. 191.
- (22) Berber Bevernage, art. cit., p. 156.
- (23) Bruno Benvindo, La masculinité au XXe siècle en Belgique, in: *Sextant*, vol. 19, 2003, pp.169-176.
- (24) Onder andere Jan Art, Mannen als bruiden van de Bruidegom? Enkele verklaringspogingen, in: Marjet Derks, José Eijt en Marit Monteiro (eds.), *Sterven voor de wereld. Een religieus ideaal in meervoud*, Hilversum, Verloren, 1997, pp. 35-48. Jan Art en Thomas Buerman, Is de katholieke man wel een echte vent? Suggesties voor onderzoek naar mannelijkheid, katholicisme en antiklerikalisme, in: *Historica*, te verschijnen in 2007, Thomas Buerman en Tine Van Osselaer, De feminisering van religie. Past de internationale these binnen de Belgische context?, in: *Verslagen van het Centrum voor Genderstudies - UGent*, vol. 16, te verschijnen in 2007.
- (25) Dank aan Jan Art, Bruno Benvindo, Berber Bevernage en Josephine Hoegaerts voor het ter beschikking stellen van teksten en andere informatie.